

ISSN:1306-3111

e-Journal of New World Sciences Academy
2011, Volume: 6, Number: 1, Article Number: 4C0077

HUMANITIES

Received: October 2010

Accepted: January 2011

Series : 4C

ISSN : 1308-7320

© 2010 www.newwsa.com

Taner Aslan

Aksaray University

taner.aslan4@gmail.com

Aksaray-Turkey

II. MEŞRUTİYETİN İLANINDAN SONRA İDARÎ, İKTİSADÎ VE SOSYAL ALANDA YAPILACAK İSLAHATLARA DAİR II. ABDÜLHAMİT'İN HATT-I HÜMAYUN SURETİ

ÖZET

Çalışma, Başbakanlık Osmanlı Arşivi, satın alınan evraklar (Ali Fuat Türkgeldi Evrakı) (HSD.AFT.) arasında yer alan 5/19 numaralı ve Hicri 4 Receb 1326 (2 Ağustos 1908) tarihli Hatt-ı Hümayun suretinin II. Meşrutiyetin ilanından sonra devletin idarî, iktisadî, sosyal alanlarında yapılacak ıslahatların değerlendirilmesini ele almıştır. II. Abdülhamit tarafından Sait Paşa'ya yazdırılan Hatt-ı Hümayun suretinin girişinde, II. Meşrutiyete kadar olan süreç özetlenir. Bu hatta kanunun üstünlüğüne uyulacağı; eşitlik, adalet ve hürriyetin kanunlar çerçevesinde muhafaza edileceği vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hatt-ı Hümayun, II. Abdülhamit, Sait Paşa, II. Meşrutiyet, Kanun-i Esasi

THE ADMINISTRATIVE, ECONOMICAL AND SOCIAL REFORMS STATED IN ABDULHAMIT II'S HATT-I HUMAYUN (IMPERIAL EDICT)

ABSTRACT

This study deals with, after the announcement of the Second Constitutional Monarchy, the innovations to be made in fields such as state administration, economy and society, all of which are stated in Hatt-ı Humayun (imperial edict) by Abdulhamit II. The sample document of Hatt-ı Humayun was provided from Prime Minister's Ottoman Archives; the purchased document (Ali Fuat Türkgeldi Document) (HSD.AFT.) located and registered between the numbers 5 / 19 and dated 4 Rajab 1326 Hijri (August 2, 1908). The introduction of the sample document of Hatt-ı Humayun, which Abdulhamit II ordered to be written by Sait Pasha, sums up the process until the Second Constitutional Monarchy. The order contains some base rules. It emphasizes that the rule of law would be respected, equality, justice and freedom would be maintained within the framework of the law.

Keywords: Imperial Edict, Abdulhamit II, Sait Pasha, The Second Constitutional Monarchy, The Constitution

1. GİRİŞ (INTRODUCTION)

II. Abdülhamit, memleketin sorunlarını teşhis etmek ve bu sorunlara çözüm üretmek için devlet görevlilerinden ayrıntılı raporlar istemiştir. Bu raporlar doğrultusunda hazırlanan çözüm önerileri Hatt-ı Hümayunlarla¹ uygulama safhasına konulmaya çalışılmıştır. II. Meşrutiyetin ilanından kısa bir süre sonra, Padişahın isteği ile Sait Paşa tarafından hazırlanan bu Hatt-ı Hümayun sureti, II. Abdülhamit'in Meşrutiyete ve Kanun-i Esasi'ye dair düşüncesini göstermesi açısından oldukça dikkat çekicidir. Padişahın bu Hatt-ı Hümayunu İttihat ve Terakki Cemiyeti ile iyi münasebetler kurmak için yayınlattığını söyleyebiliriz.

II. Abdülhamit, ilk Meşrutiyeti devletin genel çıkarlarına tehdit olarak gördüğünden Meclis-i Mebusan'ı kapatmış ve Kanun-ı Esasi'yi de askıya almıştı. Hürriyet taraftarları, memleketin içinde bulunduğu problemlerin tek müsebbibi olarak gördükleri Abdülhamit'e karşı örgütlü muhalefet oluşturarak, Meşrutiyetin yeniden ilanı için faaliyete girişmişlerdir. Bu maksatla birkaç tıbbiye talebesi İttihad-ı Osmanî adıyla gizli bir cemiyet kurmuştur (Cevri, 1909: 42; İbrahim Temo, 1939: 303; Rıza Tahsin, 1328/II: 113). Abdülhamit'in bu gizli cemiyetin varlığından haberdar olmasından sonra (Eyicil, 1989: 7) cemiyet mensupları, Padişahın takibinden kurtulmak için Avrupa'ya giderek, Paris, Cenevre gibi şehirlerde eylem merkezleri oluşturmuşlardır. Avrupa'da faaliyetlerini basın yayın yoluyla yapmaya çalışan cemiyet üyeleri, burada da Padişahın baskısıyla karşılaşmışlardır. Baş hafiye Ahmet Celaleddin Paşa, muhaliflerle görüşmeler yapmış, Ahmet Rıza ve Dr. Nazım dışındaki cemiyet mensupları Paşa'nın teklifini kabul etmişlerdir (Kuran, 1956: 58). Avrupa'da cemiyetin var olma mücadelesi verdiği esnada Selanik'te çoğunluğunu mektepli subayların oluşturduğu Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin kuruluşuyla hürriyet mücadelesi askerî kanada kaymıştır. Dr. Nazım Bey, aynı maksada hizmet eden Selanik'te genç subayların kurmuş olduğu cemiyetle, Paris merkezli Terakki ve İttihat Cemiyeti'nin birleşmesinde büyük rol oynamıştır (Akşin, 1980: 23-24; Eyicil, 1989: 7-8). İki merkezin birleşmesiyle yurt içinde ve dışında güçlenen Meşrutiyet taraftarları, Reval görüşmelerinin oluşturduğu menfi havayla (Ramsaur, 1972: 153), isyan bayrağı açmışlardır. Resneli Niyazi bu hareketin fitilini ateşlemiştir. Bu isyan, Makedonya'da genel bir ihtilal hareketine dönüşmüştür (Resneli A. Niyazi, 1991: 104). Böylece, Padişah Meşrutiyeti ilan etmeye zorlanmıştır (Eşref Kuşcubaşı, 1997: 13; Danişmend, 1955: 361). İttihat ve Terakki, Rumeli'nin birçok merkezinde Meşrutiyeti törenlerle ilan etmiş ve durum bir telgraf yağmuru halinde Yıldız Sarayı'na duyurulmuştur (Uzunçarşılı, 1956: 150 vd). Abdülhamit, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Balkanlarda duruma hakim olduğunu fark ettikten sonra, Meşrutiyeti ilan etmek durumunda kalmıştır².

Meşrutiyetin ilanından sonra Abdülhamit mütereddit idi. Ancak, Padişah Meşrutiyeti ilan ettikten sonra, Meşrutiyet adına önemli kararlar almaya başlamıştır. Padişahın bu kararları vaziyetini muhafaza etmek için aldığı şekilde değerlendirilebilir. Örneğin Meşrutiyetin ilanı sonrasında halktaki sevinç gösterilerinin bitmek bilmeyen nümayerişlere dönüşmesi üzerine, halkı yatıştırmak için Padişahın isteği üzerine Şeyhülislam Cemaleddin Efendi'nin Padişah adına Meşrutiyeti koruyacağına dair Kuran'a

¹ Genellikle padişahların el yazılarına, yazılı emirlerine hatt-ı hümayun denilmektedir. Osmanlı Arşiv belgelerinde ferman, berat, telhîs, tahrîr, arz, tahrîrât, kaime, arzuhâl gibi çeşitli konulardaki belgelerle, bazı defterler üzerindeki 'hatt-ı hümayûn tahrîr olmuşdur', 'izn-i hümayun olmuşdur', 'mücebince amel oluna' gibi klişeleşmiş padişah hatlı belgeler, Hatt-ı Hümayun olarak isimlendirilmiştir. Bkz; Başbakanlık Osmanlı Arşiv Rehberi (2000). Ankara: Başbakanlık Basımevi, s. 391-397.

² Ali Canip Bey, İttihat ve Terakki'nin Padişaha yolladığı telgrafın Padişahın Meşrutiyeti ilan etmesinde önemli etkisi olduğunu belirtir: "9 Temmuz (23 Temmuz) günü İttihat ve Terakki Cemiyeti Manastır Merkezi doğrudan doğruya Abdülhamit'in şahsına: 'Vilayet içindeki mülki ve askerî memurlar, zabıtlar, her dine mensup vatandaşlar yemin etmişlerdir ki; hemen millet meclisinin açılmasına müsaade edilmediği takdirde beklenmedik hareketler olacağını kararlaştırmışlardır' manasını ifade eden bir telgraf çekmiştir. İşte bu telgraf Padişahın aklını kaçırtdı...", (Yöntem, 1962: 259).

el basarak yemin etmesi, Padişahın Meşrutiyetin bizzat koruyucusu ve müdafii olacağını göstermesi açısından dikkat çekicidir (Cemaleddin Efendi, 1336: 6). Hatta 23 Temmuz 1908'de sadrazam yaptığı Sait Paşa'nın da fikrini alarak; "Kanun-ı Esasi'yi ben tesis etmişim; Meclis-i Mebusan'ın (1878) II. dönem toplantısında bir müddet yürürlükten kaldırılması lüzüm etmişti. Öyle yapıldı. Madem ki milletim bu kanunun yine yürürlüğe girmesini arzû ediyor, ben dahi verdim" diyerek, Meşrutiyetin ilanına razı olduğunu göstermek istemiştir (Bayur, 1983: 479). Meşrutiyetin ilanından sonra İttihat ve Terakki ile iyi münasebet kurmak isteyen Padişah, Meşrutiyetin muhafazası için çalışacağını bildirmiştir. II. Abdülhamit, Meşrutiyetin ilanından sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti Genel Merkezi ile 3 Ağustos 1908'de Yıldız Sarayı'nda yapmış olduğu ilk görüşmesinde, heyete; "Bütün efrad-ı millet Terakki ve İttihat Cemiyeti azasındandır. Bende reisleriyim. Artık birlikte çalışalım, vatanımızı ihya edelim" demiştir (Ali Cevat Bey, 1966: 163).

2. ÇALIŞMANIN ÖNEMİ (RESEARCH SIGNIFICANCE)

Çalışmanın konusunu oluşturan ve Başbakanlık Osmanlı Arşivine satın alınma şeklinde kazandırılmış olan belge, Ali Fuat Türkgeldi Evrakı arasında 5/19 numarada kayıtlıdır. Çalışma, II. Meşrutiyetin ilanından sonra idarî, iktisadî ve sosyal alanlarda yapılacak ıslahatlara dair hicri 4 Receb 1326 (2 Ağustos 1908) tarihli Hatt-ı Hümayun suretinin değerlendirilmesini ele almıştır. Bu belgeyi, II. Abdülhamit'in isteği üzerine Sait Paşa hazırlamıştır. Belge, Padişahın Meşrutiyetin ilanında büyük rol oynamış olan İttihat ve Terakki Cemiyeti ile iyi münasebetler kurmak için hazırlattığı şeklinde değerlendirilebilir. Hatta yer verilen ıslahatların insanı temel alması, hak ve özgürlükleri savunması açısından dikkat çekicidir. Çalışmanın konusunu teşkil eden Hatt-ı Hümayun suretinin, II. Meşrutiyetin akabinde yayınlanmış olması, Padişahın Meşrutiyete sadık kalacağını göstermesi açısından da oldukça önemlidir.

3. İDARÎ, İKTİSADÎ VE SOSYAL ALANDA YAPILACAK ISLAHATLARA DAİR II. ABDÜLHAMİT'İN HATT-I HÜMAYUN SURETİ (THE ADMINISTRATIVE, ECONOMICAL AND SOCIAL REFORMS STATED IN ABDULHAMIT II'S HATT-I HUMAYUN [IMPERIAL EDICT])

II. Abdülhamit'in isteği üzerine Sadrazam Sait Paşa tarafından kaleme alınan Hatt-ı Hümayun suretinde; Osmanlı Devleti'nin II. Meşrutiyete kadar muhtasar tarihine yer verilir. Ayrıca, Osmanlı Devleti'nin Yükselme Döneminde halkın emniyetli bir şekilde yaşadığından, ancak sonradan ortaya çıkan çeşitli sebeplerin kamusal hakların gerektiği ölçüde sağlanmasına engel olduğundan bahsedilir. Sultan Abdülmecit'in Gülhane Hattı ile kişisel ve hukukî güvenceyi yeniden sağlamaya çalıştığından ve yönetim şekliyle ilgili önemli kanunlar ilan ettiğiinden, Islahat Fermanı ile medeniyet asrının ihtiyaçlarına göre yönetim tarzını düzenlediğinden, diğer sınıf ve dinlere mensup halklar arasında vatandaşlık bağlarını kuvvetlendirdiğine değinilir.

Sait Paşa, kaleme aldığı Hatt-ı Hümayun suretinde; I. Meşrutiyetin ilanıyla açılan Meclis-i Mebusan'ın, devletin genel menfaatlerini yansıtmadığı düşüncesiyle kapatıldığını ve Kanun-i Esasi'nin durdurulduğunu belirtir. Ancak Meclis-i Mebusan'ın kapatılmasından tekrar açıldığı ana kadar geçen zaman içerisindeki düşünce ve genel yönelimlerin meşrutî yönetimin uygunluğunun fark edilmesine neden olduğunu, bu nedenle de Kanun-i Esasi'nin bütün hükümlerinin yürürlüğe girmesine ve Meclis-i Mebusan'ın her sene toplanmasına hükümet tarafından karar verildiğini ve bu kararın her tarafa bildirildiğini belirtir³. Paşa, Kanun-i Esasi'nin uygulanmasına

³ 24 Temmuz 1908 sabahı İstanbul'da gazeteler Meclis-i Mebusan'ı yeniden toplantıya davet eden Tebliğat-ı Resmîye'yi yayınlarak Meşrutiyetin ilanını duyurmuştur. Bkz; Ahmet Refik (Altınay) (1324/1908). İnkılab-ı Azim. İstanbul: Asır Matbaası, s. 86; İkdâm. numara 5087, 11 Temmuz 1324/24 Temmuz 1908, s. 1; Sabah. numara 6783, 11 Temmuz 1324/24 Temmuz 1908, s. 1.

bundan böyle hiçbir şekilde zarar gelmeyeceğini, bunu Avrupalı büyük devletlerin sefirleri ve siyasî memurların tebriklerini kabul ettiği sırada da bildirdiğini vurgular.

Memleket menfaatlerinin, kanun gücünün meşru ve güçlü bir nizam halini kazanmasıyla ortaya çıkacağını beliren Paşa, Kanun-i Esasi'nin yürürlükte olması ve vekillerin her sene toplantıya davet edilmesi hususundaki kararlılığın bu yazıyla da ilan ettiğini ifade eder. Bununla birlikte devleti meydana getiren fertlerin hukukî olarak tam sorumluluğa sahip olmalarının gerekliliğini, bir ferdin diğer ferde, bir sınıfın diğer sınıfa (topluluğa) kıyasla hukukî olarak ayrıcalığının olmayıp, eşit hukuka sahip olmalarının kanunun hükümlerinden olduğu halde, zaman zaman bu hükümlere bazı bölgelerde uyulmadığını söyler. Paşa, güveni sağlama ve gelecek için genel hukuk ve hükümet görevlerine dair hükümlerin sağlaştırılmasının ve ortaya çıkan bazı eksikliklerin tamamlanmasının gerekli olduğunu da ortaya koyar.

Bu Hattın Meşrutiyetin ilanından 9 gün sonra yayınlanmasını, Saray'ın yerini sağlama alması şeklinde değerlendirilebilir. Zira Sultan, Meşrutiyet öncesi İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kendisine yönelik menfî faaliyetleri olduğunu bilmektedir. Bu metnin Meşrutiyetin ilanından sonra cemiyet ile yönetsel açıdan her hangi bir sorun yaşamamak için Meşrutiyete ve onun uzantılarına tam destek vermek için yayınlandığını söyleyebiliriz. Meşrutiyetin ilk aylarında gerek Padişah gerekse cemiyet birbirlerine karşı itidalli yaklaşmışlardır⁴. Sultan, Meşrutiyetin gereği ve aynı zamanda cemiyetin isteği olan basın hürriyeti ve genel affa yönelik icraatlar ortaya koyarak, Meşrutiyete bağlılığını göstermek istemiştir⁵.

Sadrazam Sait Paşa, devlet ve toplum hayatının sağlıklı bir şekilde işlemesi için birtakım şartlar belirlemiştir. Bunlar sırasıyla şu şekildedir: 1- Hangi kavim ve mezhepten olursa olsun toplumun her ferдинin kendi şahsî hürriyetine sahip, hukuk ve vergi hususlarında eşittir⁶. 2- Kanun hükmünün gereği dışında başka hiçbir kimseyi sorguya çekme, tutuklama, hapis ve başka şekil ve surette cezalandırılmaz. 3- Her ne şekil ve ad altında olursa olsun olağanüstü sıfatlarla mahkemeler ve komisyonlar oluşturularak bir kimse kanunen yetkisi olan sorgulama dairesi ve mahkemenin dışında bir yerde yargılanamaz. 4- Her insanın evinin dokunulmazlığı vardır⁷. Kanunun uygun gördüğü usulün dışında hiçbir şekilde kişinin hanesine girmek ve gözlemlemek uygun değildir. 5- Hiç kimse hakkında kanunun belirlediği usulden başka bir şekilde zabıta memurları veya her ne ad altında olursa olsun kovuşturma yapamazlar⁸. 6- Toplumun fertleri gerek ticaret ve gerek seyahat amacıyla istediği memlekete gitmeye ve istediği kişilerle toplanmaya ve görüşmeye hakkı vardır⁹. 7- Basılmış eserler (dergi, gazete, kitap v.s) hükümetin kontrolüne tabi tutulamaz, kişiye özel mektuplar ve güvenilir eserler postalarda alıkonamaz ve eser - yayın - basım suçları ceza mahkemelerinin dışındaki mahkemelerde

⁴ Düstûr (1330). İ.T. C. 1, N. 4, s. 5.

⁵ Düstûr (1330), İ.T. C. 1, N. 7, s. 9.

⁶ Bu madde, Kanun-i Esasi'nin "Tebaa-i Devlet-i Osmâniye'nin Hukuk-i Umûmiye'si" başlığı altında bireye tanınan hak ve özgürlükler şeklinde toplanmıştır. Madde 8: "Osmanlı Devleti uyruğu herkes, din ve mezhebî ne olursa olsun "Osmanlı" sayılır." Madde 17: "Bunlar, yasa önünde hak ve ödevler bakımından eşittirler." Madde 9: "Osmanlılar kişi özgürlüğüne" madde 10: "ve kişi dokunulmazlığına sahip olup, yasanın gösterdiği yollar dışında cezalandıramazlar." Madde 24, 26: "Her türlü eziyet, işkence, müsâdere ve angarya yasaktır." (Tanör, 1996: 110-111; Mumcu, 1994: 207).

⁷ BOA, HSD.AFT., 5/19, 4 Receb 1326 (2 Ağustos 1908), s. 1.

⁸ Suretin 1,2,3,4, ve 5. maddeleri Tanzimat Fermanında yer alan can, mal ve ırz güvenliği; vergi ve adalet işlerinin adil bir şekil alacağı; kanunsuz suç ve cezanın olmayacağı, yargılamadan kimseye ceza verilmeyeceği, kişinin maddî ve ekonomik varlığının korunması mülkiyet güvenceleri ilkesini tasdik etmektedir (Tanör, 1996: s. 67; Gözler, 2006:15).

⁹ II. Meşrutiyetin getirdiği en önemli hürriyetlerden biri de toplantı hürriyetinin tanınmış olmasıdır. Böylece Osmanlı toplumu tarihinde ilk kez toplantı hakkıyla karşılaşmıştır (Bayur, 1959: 267-268).

görülemes¹⁰. 8- Ders alma-verme serbesttir. 9- Askerî sınıf hariç bir kimsenin rızası olmaksızın hiçbir memurluğa tayini yapılamaz. Memurlar kanuna aykırı bir emre itaat etmeye mecbur değildirler ve istedikleri zaman istifa edebilirler. Bundan dolayı üstüne alma-yüklenme ve icra ettikleri bütün durumlardan sorumludurlar. 10- Şeyhülislamlık makamı, harbiye ve ticaret bakanlıklarında görevlendirilecek kişilerden başka sadrazam vekillerini seçme ve onayımıza sunulacağı gibi devlet memuru olan her sınıf elçiler dışışleri nazırının ve valileri iç işleri nazırının, Danıştay (Şura-yı Devlet) üyelerini söz konusu kurumun başkanının oyu ile sadrazam seçer. Bakanlıkların ve bütün memurların seçimleri ve gerektiği zaman değiştirilmeleri, nişan, rütbe ve diğer mükâfatları bağlı oldukları bakanlık veya dairenin başkanının uygun görmesi ve sadrazamlık makamının kararının da katılmasıyla uygulanır. 11- Her memur gerek sözlü ve gerekse yazılı olarak üstünde olan diğer memura başvurup, başvurabileceği yerin dışında başka hiçbir yere başvuru da bulunamaz. Her memura özel olarak üstünde bulunan amiri emir verebilir. Bulduğu yerin dışında hiçbir memura gerek sözlü ve gerekse yazılı olarak emir veremez ve onunla haberleşemez. 12- Devlet memurlarının seçilmesinde veya değiştirilmesinde yanlışlık yapıldığı görülür ise sebebi açıklanarak yanlışlığı düzeltmek ve memurların hoş olmayan davranışları ya da görevlerini yerine getirmede yetersizlikleri anlaşılır ise değiştirilmeleri için gereğinin yapılmasına bakmak sadaretin kendi vazifesidir. 13- Devletin gelirleriyle sıradan-günübirlik ve olağanüstü masraflarının uygunluğu her malî senenin başında mutlaka ve aynen duyurulacak ve her daire ve vilayet gelir-gider uyumu genel gelir-gider denkliğine eklenerek bu da ilan edilecektir. 14- Nezaretlerle vilayetlerin teşkilat ve vazifeleri hakkında var olan kanunlar ve diğer düzenlemeler yalansız-dolansız şu anki ihtiyaçlara göre vekiller meclisinin en yakın toplantısında gündeme getirmek için düzenleme raporları hazırlanacaktır. 15- Devletin büyüklük ve gücünün vesilesi askeriyeye olduğundan özellikle askerliğin ilerletilmesi-geliştirilmesi, silah ve diğer malzemelerinin mükemmelleştirilmesi kesinlikle gerekli olarak bu konuda Harbiye Nezareti'ne özel emirler çıkarılacaktır.

Paşa, bu maddeleri sıraladıktan sonra, yeni vekiller heyetinin oluşturulması ve onayına sunulması ile açıklanan maddelerin uygulanmasına ve devlet meselelerinin güzel bir şekilde çözümünü sağlayacak vasıtaların uygun bir şekilde karşılıklı anlayış ve olgunlukla birleşilerek çalışılmasının gereğini ortaya koymuştur¹¹.

Yukarıdaki maddeler 1909'da ki Kanun-i Esasi'nin tadili maddelerini de ihtiva etmektedir. Sultan bu maddelerle Kanun-i Esasi'ye Saray'ın mutlak uyacağını göstermek istemiştir. Hatt-ı Hümayun suretinde özgürlüklerin, devlet ve toplum ilişkilerinin düzenlenmesinin elzem olduğu gösteriliyorsa

¹⁰ Basına getirilen sansürün ortadan kaldırılmasıyla özgürlükler açısından önemli adım atıldığını gösteren bu madde ile cemiyetin önemli gündem maddesi arasında yer alan bir meselenin Meclis toplanmadan önce çözüme kavuşturulmuş olması cemiyet ile Saray arasında iyi münasebetler kurulmasına yönelik çalışmalar olarak değerlendirilebilir.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Meşrutiyetin ilan edilmesindeki gerekçelerinde Osmanlı Devleti'nde basına sansür uygulandığı ve halkın tam manasıyla bilgilendirilmediği de yer almıştır. Bu yüzden Meşrutiyetin ilanından sonra sansür önemli gündem maddeleri arasında yer almıştır. Paşa, sansürün kaldırılacağını bildiğinden bir manevra yaparak sansür gibi önemli bir meseleye cemiyet dokunmadan Hatt-ı Hümayunda bu hususu ele almıştır. Zira Padişah, cemiyetin basın meselesini önüne koyacağını biliyordu. Bunun için onlardan önce davranarak özgürlüklerin genişlemesine yönelik olarak manifesto niteliğinde Hatt-ı Hümayun yayınlamıştır. Bu hususun 1909 Kanun-i Esasi'nin tadiline bu şekilde girdiğini söyleyebiliriz.

II. Abdülhamit, 10 Mayıs 1877 tarihinde Sansür Kararnamesi'ni yürürlüğe koyarak basını kontrol altında tutmuştur (Kudret, 1977: 99-100; Topuz, 1973: 44-77). İttihat ve Terakki Cemiyeti yurt dışında yayınladığı neşriyatlarda bu yasaktan sıklıkla bahsetmiş, bir memleketteki gelişmelerin halka ancak özgür bir basınla ulaştırılabileceğini savunmuş, basına getirilen sansürün Meşrutiyetin ilanı ile son bulacağını ileri sürmüştür. Meşrutiyetin ilanından hemen sonra posta sansürü kaldırılmıştır (30 Temmuz 1908) (Düstür, İ.T., C. I, Numara 7, s. 9). Böylece sınırsız bir matbuat serbestliği ortaya çıkmıştır (Mehmed Asaf, 1326: 2-3).

¹¹ BOA, HSD.AFT., 5/19, 4 Receb 1326.

da, ülkenin sosyal ve ekonomik sorunları üzerinde durulmaması, suretin eksik ve yetersiz olduğunu ortaya koymaktadır.

4. HATT-I HÜMAYUN SURETİ METNİ (IMPERIAL EDICT OF TEXT)

Sultân Hamid zamânına âid
Vezîl-i ma'âlî...Sa'id Paşa

Cümleye ma'lûm olduğu üzere Devlet-i Aliyyemizin devr-i i'tilâsında sunûf-i teba'a bir hâl-i emniyet-i bahşâda (?) yaşadıkları halde sonraları hudûs eden esbâb-ı mütenevvi'a hukûk-i âmmeyi müstahak olduğu mertebede te'mîne mâni' olduğundan vâlid-i mâcidim Sultan Abdülmecid Han hazretleri Gülhane hattıyla emniyet-i nefsiyye ve hukûkiyyeyi müceddeden te'mîn ve usûl-i idârece mühim esaslar vaz' ettiği gibi binikiyüzyetmişiki tarihinde neşr eylediği ıslâhât fermânıyla asr-ı medeniyetin ihtiyâcâtına göre usûl-i idâreyi tanzîm ve sunûf ve edyân-ı muhtelifeye mensûb teba'a beyninde revâbıt-ı vatandaşîyi takviye eylemiş idi. Tanzîmât-ı hayriyyenin te'sisinden mebde-i saltanatımıza kadar geçen müddet zarfında terbiye-i umûmiyyece hâsıl olan terakkî masâlih-i umûmiyyenin usûl-i meşrûtiyete rabtını ihtâr eylemekle ...zâtiyemizden olarak kânûn-i esâsî i'lân olunmuş iken ağrâz-ı muhtelif menâfi'-i umûmiyye fikrine takaddüm ettiğiinden kânûn-i mezkûrun ta'tîli hakkında ihtârât tekessür etmiş ve nihâyet Safvet Paşa'nın zamân-ı sadâretinde bu ta'tîl devletçe karâr-gîr olmuşdu. O vakitden şimdiye kadar geçen ahvâl ile efkâr ve temâyülât-ı umûmiyyenin netîcesinde memleketin idâre-i meşrûtaya kâbiliyeti meşhûd olmasıyla kânûn-i esâsinin kâffe-i ahkâmı mer'iyü'l-icrâ olmasına ve meclis-i meb'ûsânın her sene ictimâ'ına idâremiz ta'alluk ederek Bâb-ı Âlî'mizce her tarafa bildirildiği gibi kânûn-i esâsinin tatbîkâtına ba'de mâ hiçbir vechle ve hiçbir sûretle aslâ ve kat'â halel gelmeyeceğini dünkü gün düvel-i ma'lûme süferâ ve me'mûrîn-i siyâsiyyenin tebrîkâtını kabûl ettiğim sırada dahi beyân eyledim. Çünkü menâfi'i memleket kuvve-i kânûniyyenin bir kuvve-i muntazama ve meşrû'a hâlini iktisâb etmesiyle hâsıl olacağından bunu ve menâfi'-i hakîkiyye-i saltanatın menâfi'-i umûmiyye-i memleketle mütenevvisen terakkîsini takdîr etmekliğimiz emr-i tabî'i olmasıyla kânûn-i esâsinin mer'iyeti ve meb'ûsânın her sene ictimâ'a da'veti husûslarında sâdir olan irâdemizin kat'iyetini imzâladığımız işbu hattımızla i'lân ederim. Şurasını dahi ilâveten beyân eylerim ki devletimizi terkîb eden efrâdın hukûkça mesûniyet-i tammeye mazhariyetleri lâzımeden ve ferdin ferd-i âhara ve sunûf-i tebe'adan bir sınıfın sınıf-ı âhara nisbetle hukûkça farkı olmayup müsâvâten mazhar-ı adâlet olmaları kavânîn-i tabî'iyye ve mevzû'a ahkâmından bulunduğu halde bir zamandan beri hilâf-ı maksadımız olarak şu ahkâma bazı mahallerde za'f ârız olduğu gibi devletimizin idâre-i umûmiyyesiyle şu'ubât-ı idârenin kâffesine âid vezâ'if-i nizâmât-ı mahsûsa ile mu'ayyen ise de bir takım vezâ'ifin mer'iyeti hüsn-i cereyân edemeyerek bu ise bi't-tabî' dâ'i-i mazârr olduğundan te'mîn-i hâl ve istikbâl için hukûk-i umûmiyye ve vezâ'if-i hükûmete dâir ahkâmın te'yîdi ve her iki cihetçe mütahakkık olan bazı nevâkısın itmâmı vâcibât-ı umûrdan bulunmuşdur. Şöyle ki evvelâ tebe'anın her ferdi her hangi kavim ve mezhebde bulunursa bulunsun hürriyet-i şahsiyyesine mâlik ve memleketin hukûk ve tekâlîfinde müsâvidir. Sâniyen hükûm-i kânûn icâbından başka sûretde hiç kimse istintâk ve tevkîf ve habs ve suver-i sâire ile mücâzât olunamaz. Sâlisen her ne sûretle ve ne nâm ile olur ise olsun sıfat-ı fevka'l-âde ile mahkemeler ve komisyonlar teşkîl ve bir kimse kânûnen salâhiyeti olan dâ'ire-i istintâk ve mahkemenin gayrı mahalle ihzâr olunamaz. Râbi'an her adamın hânesi ta'arruzdan masûndur. Kânûnun ta'yîn ettiği usûlden başka sûretde bir adamın hânesine girilmek ve hânesi (2) tarassud olunmak mücâz değildir. Hâmisen hiç kimse hakkında kânûnun ta'yîn ettiği usûlden başka sûretde zâbıta me'mûrları veya her ne nâm ve sıfat ile olursa olsun me'mûrîn-i sâ'ire ta'kibât icrâ edemezler. Sâdisen efrâd-ı tebe'amızın gerek ticâret ve gerek seyâhat maksadıyla istediği memlekete gitmeye ve istediği kimselerle ictimâ' ve ihtilâk etmeye

hakkı vardır. Sâbi'an matbû'ât kable't-tabi' hükûmetin mu'âyesine arz olunmaz ve mekâtib-i şahsiyye ve matbû'ât-ı mevsûka postalarda tevkîf olunamaz ve matbû'ât töhmetleri mahâkim-i âdiyede ru'yet olunamaz. Sâminen ta'lîm ve tadrîs serbestdir. Tâsi'an sunûf-i askeriye müstensâ olmk üzre bir kimse rızâsı hâricinde hiçbir me'mûriyete ta'yîn olunamaz. Me'mûrinden olanlar kavânine muhâlif ahvâlde kendilerine verilen evâmire ittibâ'a mecbûr değildirler ve istedikleri vakitte isti'fâda muhtârdırlar. Binâen aleyh der uhde ve icrâ etdikleri kâffe-i ahvâlden mes'ûldurlar. Âşiran makâm-ı meşihatda ve harbiye ve ticâriyye nezâretlerinde bulunacak zevâtdan başka vükelâyı Sadr-ı A'zam intihâb ve tasdîkimize arz edeceği gibi devletler nezdine me'mûr her sınıf süferâyı hâriciyye nâzırının ve vâlîleri dâhiliyye nâzırının ve şûrâ-yı devlet a'zâsını şûrâ-yı mezkûre re'îsinin inzimâm-ı re'yleri ile Sadr-ı A'zam intihâb eder nezâretler ve devletlerde kâffe-i me'mûrinin intihâbları ve lede'l-icâb tebdîlleri ve nişân ve rütbeye ve sâir mükâfâta nâ'iliyyetleri tâbi' oldukları nezâret veya re'îs-i idârenin tasvîbi ve makâm-ı sadâretin inzimâm-ı re'yi ile icrâ olunur. Hâdî aşer her me'mûr gerek şifâhen ve gerek tahrîran yalnız mâ favkında olan âharına mürâca'ât edüp merci'inin gayrı hiçbir mahalle mürâca'at eyleyemez. Her me'mûra munhasıran mâ favkında olan âmir emr verüp merci'inin gayrı hiçbir mahall hiçbir me'mûra gerek şifâhen gerek tahrîran emr i'tâ ve anınla muhâbere eyleyemez. Sâni aşer me'mûrîn-i devletin intihâb ve tebdîllerinde hatâ görülürse esbâbını beyân ile hatâyı ıslâh ettirmek ve memûrünün sû'i harekâtı yahud ifâ-yı vezâyifde adem-i iktidârları anlaşılırsa tebdîlleri için lede'l-hâce tedâbir ittihâzına nezâret eylemek sadâretin vezâ'if-i mahsûsasıdır. Sâlis aşer devletin vâridâtıyla masârif ale'l-âde ve fevka'l-âde müvâzenesi her sene-i mâliye ibtidâsında mutlakâ ve aynen i'lân olunacak ve her dâire ve vilâyet müvâzenesi müvâzene-i umûmiyyeye merbûtan kezâlik i'lân kılınacaktır. Râbi aşer nezâretlerle vilâyetlerin teşkilât ve vezâ'ifi hakkında mevcûd kavânin ve nizâmât-ı muhtelif bi'r-ru'ye ihtiyâcât-ı hâzireye göre ta'dîli için karîbü'l-ictimâ' olan meclis-i meb'ûsâna verilmek üzre nizâmname lâyihaları hazırlanacaktır. Hâmis aşer devletin a'zam esbâb ve kudreti kuvâ-yı askeriye-i şâhânem olduğundan munhasıran askerliğin terakkîsi ve esliha ile sâir techizâtın mükemmeliyeti nezdimizde kat'iyen mültezim olarak bu bâbda harbiye nezâretine evâmîr-i mahsûsamız isdâr olunmuşdur. Hey'et-i cedîde-i vükelânın teşkilî ve tasdîkimize arzı ile mevâdd-ı meşrûhanın icrâ'âtına ve mesâlih-i devletin hüsn-i ru'yeti esbâbına rufekânızla bi'l-ittihâd sarf-ı mesâ'i eylemeniz matlûbumuzdur. Cenâb-ı Hakk muvaffak buyura. 4 Receb sene 326.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER (CONCLISION AND RE COMMENDATIONS)

Sait Paşa tarafından kaleme alınan bu belge de genel olarak, Osmanlı Devlet idaresinin yakın dönemde Osmanlı toplum yapısını düzenlemeye ve huzura kavuşturmaya yönelik almış olduğu hukukî önlemler ve düzenlemeler ile bu düzenlemelere yönelik Sait Paşa'nın düşünceleri yer almaktadır.

Sait Paşa yazısının ilk bölümlerinde Osmanlı toplumunun Yükselme Döneminde sahip olduğu iç huzura dikkat çekerek, o dönemde Osmanlı toplumunun etnik ve dinî açıdan sahip olduğu çok renkliliğe rağmen her hangi bir huzursuzluğun meydana gelmemesine vurgu yapmakta, fakat sonraki dönemlerde ortaya çıkan gelişmelerin bu huzur ortamına zarar verdiğini belirtmektedir. Osmanlı toplum yapısında baş gösteren bu bozulmaların giderilmesi adına Sultan Abdülmecid Döneminde ilan edilen Gülhane Hattı ve daha sonra ilan edilen Islahat Fermanı gibi kişisel ve hukuksal güvenceler sağlayan düzenlemelere dikkat çeken Sait Paşa, bu gibi çalışmaların devletin yönetim tarzını medeniyet asrının ihtiyaçlarına göre düzenlediğini, etnik ve dinî sınıflar arasındaki vatandaşlık bağlarını kuvvetlendirdiğini ifade etmektedir.

Osmanlı yönetim tarzını meşrutî yönetime bağlayan, toplumun genel menfaatlerine uygun olan Kanun-i Esasi'nin Safvet Paşa Döneminde

kaldırılmasını eleştiren Sait Paşa, o dönemden kendi iktidarları sürecine kadar geçen zaman aralığında ortaya çıkan fikrî gelişmelerin ve toplumdaki genel yönelimlerin meşrutî yönetim tarzına uygunluğunu ifade ederek, Kanun-i Esasi'nin bütün hükümleriyle yürürlüğe girmesi ve Meclis-i Mebusan'ın toplanmasını kendi hükümetlerinin icraatı olduğunu belirterek, Kanun-i Esasi'nin bundan böyle hiçbir gerekçeyle kaldırılmasının mümkün olmayacağını yabancı devlet sefirleri ve devlet memurlarına bildirdiklerini belirtmektedir.

Toplumun genel menfaatlerine uygun olan yönetim tarzının Meşrutiyet olduğunu ifade eden Sait Paşa, toplum içerisinde bir ferдин diğerine bir cemaatin bir başkasına karşı hukukî olarak bir ayrıcalığının olamayacağını söylemekte, ancak zaman zaman bu hükümlere bazı bölgelerde zafiyet gösterildiğini dile getirmektedir. Güven ve huzurun sağlanması için genel hukuk kuralları ve hükümet görevlerinin daha da sağlamaştırılması ve eksikliklerin giderilmesini gerekli görmektedir.

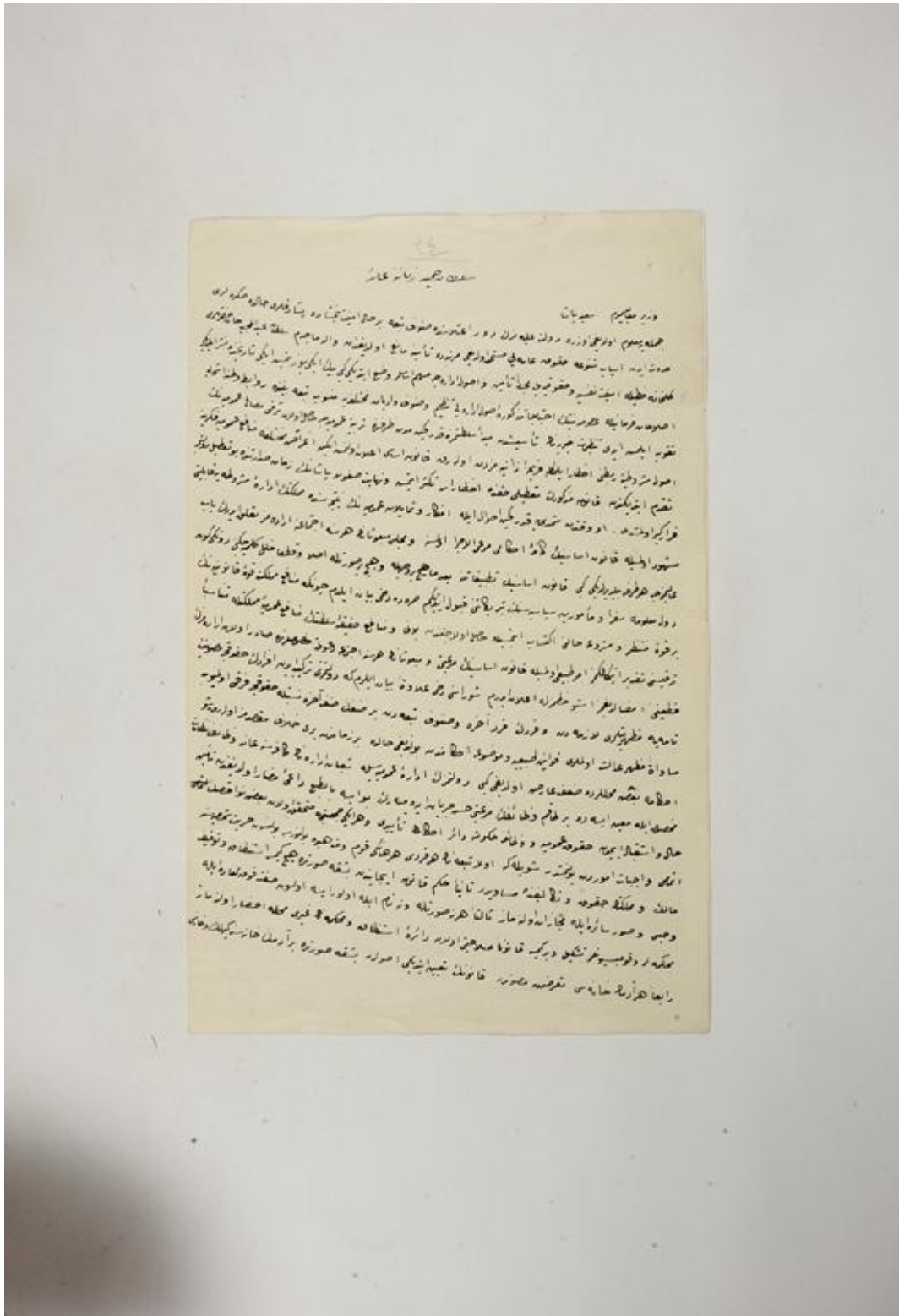
Yazısının devamında maddeler halinde kişisel hak ve özgürlüklere, vergi eşitliğine, yargılanma hakkı ve yargılanma usulüne, gayr-ı nizami mahkeme ve komisyonlara ve bu oluşumlarla yargılama usullerinin kabul edilemeyeceğine, hane dokunulmazlığı, gözetleme ve kovuşturma usullerine, toplanma ve seyahat hakkı, yazılı eserlere uygulanan sansür ve mektuplara uygulanan inceleme, ders verme-alma hakkı ve usullerine, memur tayini ve memur haklarına, kamu kurum ve kuruluşlarındaki işleyiş, amir-memur ilişkileri ve tayin konularına, maliye ve yıllık gelir-gider düzenlemesi ile askerî gücün muhafazası ve eksiklerinin giderilerek daha da güçlendirilmesi gibi pek çok meseleyle alakalı fikirlerini dile getirmekte olup, yukarıda ifade edilen tüm konulara dair yapılacak işlemlerde kanunlara uygun davranılması ve söz konusu iş ve eylemlerin kanunların öngördüğü şekilde icra edilmesi gerektiğine sık sık vurgu yapmaktadır.

KAYNAKLAR (REFERENCES)

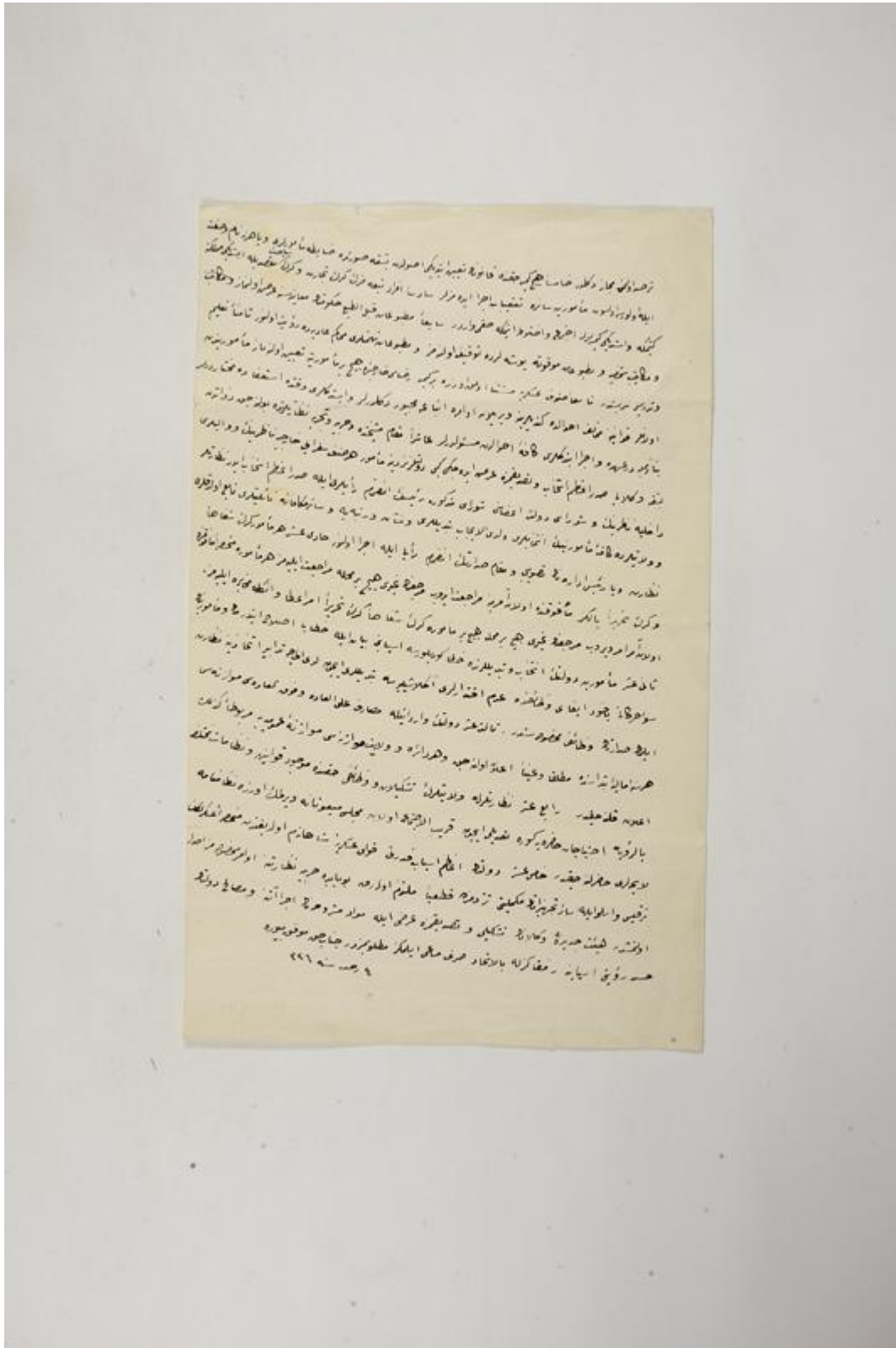
1. BOA, HSD. AFT., 5/19, 4 Receb 1326. (Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi (BOA))
2. BOA, YE, 23/1793. (Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi (BOA))
3. Düstûr, (1330). İkinci Tertip, Cilt 1, Numara 4, 7. Dersaâdet: Matbaa-i Amire.
4. İkdâm. Numara 5087. 11 Temmuz 1324/24 Temmuz 1908.
5. Sabah. Numara 6783. 11 Temmuz 1324/24 Temmuz 1908.
6. Ahmed R.A., (1324/1908). İnkılab-ı Azim. İstanbul: Asır Matbaası.
7. Akşin, S., (1980). Jön Türkler ve İttihat ve Terakki. İstanbul: Remzi Kitabevi.
8. Ali Cevat Bey, (1966). II. Abdülhamit'in Son Mabeyn Başkatibi Ali Cevat Bey'in Fezlekesi-II. Meşrutiyet'in İlanı ve 31 Mart Hadisesi. (haz. Faik Reşid Unat). Ankara: TTK Yay.
9. Bayur, Y.H., (1959). II. Meşrutiyet Üzerine Bazı Düşünceler. Belleten. Cilt XXI-II/90. Ankara.
10. Bayur, Y.H., (1983). Türk İnkılabı Tarihi. Cilt 3. Kısım 1. Ankara: T.T.K.
11. Cemaleddin Efendi, (1978). Siyasî Hatıralarım. (sad. Ziyaeddin Engin). İstanbul: Tercüman Yayınları.
12. Cevri, (Çerkes Mehmet Reşid) (1909). İnkılap Niçin ve Nasıl Oldu. Mısır: Matbaa-i İçtihat.
13. Danişmend, İ.H., (1972). İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi. Cilt İstanbul: Türkiye Yayınevi.
14. Eşref, K., (1977). Hayber'de Türk Cengi: Teşkilat-ı Mahsûsa Arabistan, Sina ve Kuzey Afrika Müdürü Eşref Bey'in Hayber Anıları. (yay. haz. Philip H. Stoddard, H. Basri Danişman). İstanbul: Arba Yayınları.

15. Eyicil, A., (1989). Dr. Nazım Bey. Ankara: Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
16. İbrahim T., (1939). İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Teşekkülü ve Hidemat-ı Vataniye ve İnkılab-ı Milliye Dair Hatıratım. Mecidiye.
17. Kudret, C., (1977). Abdülhamit Döneminde Sansür. İstanbul: Milliyet Gazetesi Yay.
18. Kuran, A.B., (1956). Osmanlı İmparatorluğu'nda İnkılap Hareketleri ve Millî Mücadele. İstanbul: Baha Matbaası.
19. Mumcu, A., (1994). İnsan Hakları ve Kamu Özgürlükleri. Ankara: Savaş Yayınları.
20. Ramsaur, E.E., (1972). Jön Türkler ve 1908 İhtilali. (çev. Nuran Ülken). İstanbul: Sander Yayınları.
21. Resneli A.N., (1326). Hatırat-ı Niyazi Yahut Tarihçe-i İnkılab-ı Kebir-i Osmanîden Bir Sahife. İstanbul: Sabah Matbaası.
22. Rıza T., (1328). Mirat-ı Mekteb-i Tıbbiye. Cilt II. İstanbul: Kader Matbaası.
23. Tanör, B., (1996). Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri 1789-1980. İstanbul: Cogito, Yapı Kredi Yayınları.
24. Tokgöz, A.İ., (1931). Matbuat Hatıralarım 1888-1923. Cilt 1-2. İstanbul: Ahmet İhsan Matbaası.
25. Topuz, H., (1973). 100 Soruda Türk Basın Tarihi. İstanbul: Gerçek Yay.
26. Uzunçarşılı, İ.H., (1956). 1908 yılında Meşrutiyetin Ne Sûretle İlân Edildiğine Dair Vesikâlar. Belleten. Cilt 20. Sayı 77.
27. Yöntem, A.C., (1962). Selanik'te 10 Temmuz Sabahı. Yakın Tarihimiz. Cilt 2.

EKLER

BOA, HSD.AFT., 5/19, 4 Receb 1326, s. 1.

BOA, HSD.AFT., 5/19, 4 Receb 1326, s. 2.